

1. मूलभूत मृदा भूगोल

1.1 मृदा भूगोल

1.2 मृदा

1.3 मृदा भूगोलाचे स्वरूप

1.4 मृदा भूगोलाची व्याप्ती

1.5 मृदा भूगोल व मृदाशास्त्राचा इतिहास

1.6 मृदा भूगोलाचे महत्त्व

१. मृदा भूगोल...

प्रस्तावना :- कनस्पती व सजीवांच्या दृष्टीने पृथ्वीवरील परिसंख्या ही एक पायाभूत आणि महत्त्वाची परिसंख्या आहे. पृथ्वीच्या शिलापरणाचा अभ्यास प्राकृतिक भूगोल, भूरूपशास्त्र या शाखेद्वारे केला जातो. मृदेचा स्वतंत्र अभ्यास प्राकृतिक भूगोलाच्या मृदा भूगोल या उपशाखेत केला जातो. खऱ्या अर्थाने 19 व्या शतकाच्या आखेरीस नव्याने या शाखेच्या अभ्यासाला सुरवात झाली.

भूपृष्ठावरील स्रवात वरचा भूसमूहात जमिनीच्या थर म्हणजे मृदा किंवा माती होय. या मृदेत कनस्पतींना किंवा अणुजीवांना पोषक अशी मुलद्रव्ये किंवा घटक आढळतात म्हणूनच मृदेची पोषक अशी मुलद्रव्ये किंवा घटक आढळतात. म्हणूनच मृदेची परिसंख्या महत्त्वाची होते. मृदा निर्मितीची क्रिया मात्र अतिशय मंद परंतु अव्याहतपणे चालू असते. सुक, थंडाचे विघटन होऊन त्यात सेक्रिय व्हावे खनिज पाणी, वायू यांच्या मिश्रणातून मृदा तयार होते.

- मृदा भूगोल म्हणजे काय? किंवा मृदा भूगोल म्हणजे कुथ सांख्यन त्याचे स्वरूप सविस्तर स्पष्ट करा.

मृदा भूगोल अर्थ व व्याख्या :-

भूपृष्ठावरील वरच्या सुक्ष्म मातीच्या थराला मृदा असे म्हणतात.

मृदा भूगोलात मृदेची संबंधी सर्व विषयांचा भौगोलिक दृष्टिकोनातून अभ्यास केला जातो. यामध्ये मृदेची निर्मिती, मृदा निर्मितीवर प्रभाव टाकावे घटक, मृदेचे प्रकार व त्याचे वितरण, मृदेची गुणधर्म मृदेची धूप, धूप होण्याची करणे व उपाय, मृदा व्यवस्थापन इत्यादींचा अभ्यास केला जातो.

- 1) **व्याख्या :-** मृदेची संबंधी त्याच्या विविध बाजूंचे अध्ययन करणारे शास्त्र म्हणजे मृदा भूगोल होय.

- 2) भौगोलिक दृष्टिकोनातून मृदेच्या सर्व बाबींचे अध्ययन करणारी शाखा म्हणजे मृदा भूगोल होय.

3) मृदा निर्मिती, तिच्या निर्मितीची कसे प्रक्रिया म्हणजेपर परिणाम कुरणारे घटक, मृदा प्रकार व त्याचे वितरण, मृदेचे गुणधर्म, महत्त्व, मृदेची धूप, त्याची कुरणे व उपाय मृदा संवर्धन इ. आम्हास ज्या शास्त्रात होते त्यास मृदा भूगोल असे म्हणतात.

4) मृदेच्या सर्वकुरा आम्हास कुरणारे शास्त्र म्हणजेच मृदा भूगोल होय.

मृदा भूगोलाचे स्वरूप :-

मृदा भूगोल ही प्राकृतिक भूगोलाची महत्त्वाची, स्वतंत्रज्ञान शाखा आहे. मृदा ही मौलिक व नैसर्गिक साधन संपत्ती आहे. मृदा व तयामानाचा वनस्पती व विकासाचा वाढीवर परिणाम होते हे लक्षात आले तसतसे मृदा स्थरांचा व मृदा प्रकारांचा सुरुआत आम्हास होत गेला. मृदेच्या प्रकारांच्या वितरणाची शास्त्रीय माहिती उपलब्ध झाली. त्यानुसार मृदा भूगोलाचे स्वरूप बदलत गेले. की कोणतेही शास्त्र हे विकसित होत जाते, त्यात सतत नविन शोध लागतात नविन माहिती उपलब्ध होते. त्या प्रमाणे मृदा भूगोलात सतत बदल होत गेले. म्हणजेच मृदा भूगोलाचे स्वरूप सतत बदलत होत गेले. म्हणजेच मृदा भूगोलाचे स्वरूप परिवर्तनशील वर्तमान व विकसित आहे.

मृदा भूगोलात मृदेच्या विविध बाबी संबंधीच्या शास्त्रीय आम्हास केला जातो. त्या सर्व बाबी आम्हासच्यासाठी काही विविध दृष्टिकोन व पद्धती जोपासले आहेत. या पद्धती किंवा दृष्टिकोनावरून मृदा भूगोलाच्या स्वरूपाची कल्पना येते.

1) निरीक्षणात्मक स्वरूप :-

कोणत्याही शास्त्राचा आम्हास निरीक्षणपासून सुरु होतो. निरीक्षण ही त्या शास्त्राची आम्हासची पहिली पायरी असते. मृदा भूगोलात मृदा क्षेत्र त्याचा आकार, मोजमाप, पोत, संरचना, त्यामध्ये घेता येणारी विके त्यामध्ये सामावलेली स्थाने, स्पेद्रिय घटक, मृदेचा रंग इत्यादी विषयांचे अध्ययन निरीक्षण वारे होते आणि अशा प्रकारचे निरीक्षण हे शास्त्रीय पद्धतीवर आधारलेले असते.

2) वर्णनात्मक स्वरूप :-

निरीक्षणानुसार मिळालेल्या माहितीचे व आकडेवारीचे विश्लेषण करून तिची योग्य पद्धतीने मांडणी करून मृदा भूगोलाचा अभ्यास केला जातो. या क्रिया वर्णनात्मक पद्धतीचा उपयोग होतो. मृदेची निरीक्षणाद्वारे प्राप्त झालेली माहिती व आकडेवारीच्या साहाय्याने नकशे, आकृत्या व छेद तयार केला जातो या वरून मृदेचे उत्तम विवेचन करता येते.

3) वैज्ञानिक स्वरूप :-

भूगोल हा विज्ञानाचा विषय असून त्यातील विषयांच्या अध्ययनाला वैज्ञानिक पद्धतीने होते. जसे की मृदेची निर्मिती कशी झाली, मृदेचे प्रकार, मृदा प्रकारांचे रंग, कोणत्या मृदेत कोणती पिके चांगली येतात. मृदेची सुपीकता कायम कशी ठेवायची इ. विषयांचे अध्ययन शास्त्रीय पद्धतीने केले जाते म्हणजेच मृदा भूगोलास वैज्ञानिक स्वरूप प्राप्त झाले आहे.

4) प्रादेशिक स्वरूप :-

अनेक वर्षांत जगात सर्वत्र प्रकारची मृदा आढळत नाही. भौगोलिक परिस्थितीनुसार निश्चिच्छा प्रकारच्या मृदा तयार झाल्या आहेत म्हणून प्रदेशानुसार मृदेचे वर्गीकरण करून मृदा भूगोलाचे अध्ययन केले जाते. यासाठी मृदा वितरणाचे नकशे तयार केले जातात.

5) संशोधनात्मक स्वरूप :-

अनेक वर्षांपासून शेतती होत आहे. वाढत्या लोकसंख्येची अन्वयाव्ययी मागणी वाढत आहे यामुळे शेततीचा विस्तार व शेतमालाचे उत्पादन वाढले आहे. परिणामी जमिनीची सुपीकता या कुमी आहे मृदा भूगोलात सारयुक्त व अम्लयुक्त जमिनी, पाडक जमिनी व इतर धका. विषयी संशोधन केले जात आहे. यामुळे मृदा भूगोलाच्या अध्ययनात संशोधन पद्धती अस्तित्वात आली आहे.

6) गतिमान स्वरूप :-

मृदा हा गतिमान धाक असून मृदेच्या थरात भरत वरून होत असतात मृदेत रासायनिक भौतिक व जैविक ही अंतागुळीची कार्ये सतत चालू असतात यामुळे मृदेला स्थिर न मानता गतिमान धाक मानले जाते यामुळे मृदा भूगोलाच्या अध्ययनाला गतिमान स्वरूप प्राप्त झाले.

मृदा भूगोलाची व्याप्ती :

* मृदा भूगोलाची व्याप्ती/अभ्यास क्षेत्र/विषय सामग्री :

प्राकृतिक भूगोलातून एक स्वतंत्र ज्ञान शाखा म्हणून मृदा भूगोलाचे अध्ययन (अभ्यास) अलिकडे सुरु झाले आहे. सुरवातीला या विषयामध्ये इराविक विषयांचा/घटकांचा अभ्यास हेत असल्याने या विषयाचे अभ्यास क्षेत्र/व्याप्ती मर्यादित राहिली. कालांतराने यात अधिकाधिक विषयांचा अभ्यास होऊ लागला. पृथ्वीवरील मृदेच्या खंडात्मक वितरणाची माहिती जसजशी जमा होत गेली. तसतशी मृदा भूगोलाच्या विकासाला चालना मिळत गेली. प्राकृतिक भूगोलाच्या सर्व शाखांशी मृदा भूगोलाचा संबंध आला.

अलिकडे मृदा भूगोलाचे अध्ययन सर्व स्तरांवर होऊ लागल्याने विषयाची व्याप्ती मर्यादित न राहता अनिश्चय व्यापक, विशाल बनली आहे.

मृदा भूगोलात ~~केवळ~~ अभ्यासल्या जाणाऱ्या विषयांचा आढावा घेतल्यास मृदा भूगोलाच्या व्याप्तीची स्वप्न कल्पना येईल.

१) मूलभूत घटकांचा अभ्यास :

मृदा भूगोलात मृदेसंबंधी विविध बाजूंचे अध्ययन केले जाते. श्रुपृष्ठावरील खडकांवर ऊन, वारा, पाऊस या बाह्य कारकांचा परिणाम होऊन खडकांची तुटफूट होते व त्याचे लहान-लहान बारीक कणांत रुपंतरण म्हणजे मृदा होय. मूलभूत घटकांचा अभ्यासामध्ये म्हणजे मृदा म्हणजे काय, मृदा भूगोलाची व्याख्या, व्याप्ती, खडप समावेश होतो. तसेच शेती विकासाच्या दृष्टीने किंवा भूगोल अभ्यासाच्या दृष्टीने मृदा या घटकाला अनन्यसाधारण महत्व आहे. भूगोलाच्या इतर ज्ञानशाखांचाही मृदा भूगोलाशी असणारा सहसंबंध अभ्यासणे म्हणजेच मृदा भूगोलाची व्याप्ती अभ्यासणे होय.

२) मृदानिर्मिती व रचना :

मृदेची निर्मिती ही एक नैसर्गिक प्रक्रिया

आहे. मृदेच्या निर्मितीमध्ये असेंद्रिय घटक, सेंद्रिय घटक, मृदेमधील सुक्ष्मजीव, हवा व पाणी या सर्वांची भूमिका महत्त्वाची असते. मृदेची निर्मिती होताना मृदेच्या घरात एकाच वेळेला प्राकृतिक, रासायनिक व जीवशास्त्रीय क्रिया प्रक्रिया होत असतात. मृदानिर्मितीवर खडक रचना, हवाभान, वनस्पती, सुक्ष्मजीव जंतू, शून्यपृष्ठ आणि कालावधी या घटकांचा परिणाम होत असतो.

3) मृदेतील घटक व गुणधर्म :

मृदेमध्ये सेंद्रिय घटक, असेंद्रिय घटक, सुक्ष्मजीव, हवा, पाणी, तापमान इ. घटक असतात. मृदेतील भौतिक, रासायनिक व जैविक घटकांत बदल होत असतात.

मृदेच्या प्राकृतिक गुणधर्मात मृदेचा पोत्र मृदेची संरचना, मृदेची घनता, मृदेचा रंग, मृदेची सखिंद्रता मृदेतील तापमान, आद्रता इ. गोष्टींचा अन्वयास केला जातो. तर मृदेच्या रासायनिक गुणधर्मात मृदेचा आम्ल त्विक्त निर्देशांक, मृदेची लवणता व पिकांच्या पोषणासाठी असणारे नत्र, स्थूर, पालाश, गंधक या शु. अन्नद्रव्यांचा अन्वयास केला जातो. जैविक गुणधर्मांमध्ये मृदेतील सुक्ष्मजीव व सजीव प्राणी यांचा अन्वयास महत्व दिले जाते.

4) मृदेचे प्रकार / वितरण :

मृदाशास्त्राचे जनक व्ही. व्ही. जेकुचॉक यांनी 1900 मध्ये जैविक घटकांच्या आधारे मृदेचे वर्गीकरण विभागीय मृदा, आंतरविभागीय मृदा व अविभागीय मृदा अशा तीन विभागात केले आहे. सर्वत्र एकाच प्रकारची मृदा आढळत नाही. मृदा प्रकारांची ओळख व्हावी याचे गुणधर्म, वैशिष्ट्ये व उत्पादकता लक्षात घेव्या ह्या हेतूने मृदेचे वर्गीकरण केले जाते. विभागीय मृदा विभागांमध्ये जॉभी मृदा, तांबडी मृदा, चेरुजट मृदा, चर्नोजम मृदा, प्रेअरी मृदा, ड्रेना, वाळवंटी मृदा व पर्वतीय मृदा इ.चा मृदा प्रकारांचा समावेश होतो. क्षारयुक्त व आम्ली मृदा, चुनाळ मृदा व दलदलीय मृदा या आंतरविभागीय मृदा म्हणून ओळखल्या जातात तर

अविभागीय मृदा विभागात पातळ मृदा, अरुड मृदा व गाढाची मृदा यांचा समावेश होतो. मृदा भूगोलात मृदेच्या जागतिक वितरणाचा अभ्यास केला जातो. मृदेचे वितरण अनिश्चय विस्तृत आहे. त्यामुळे मृदा भूगोलाची व्याप्ती विशाल खंडाची असलेली स्पष्ट होते.

5) मृदेची अवनती:

मृदा अवनती ही अलिकडच्या काळातील समस्या आहे. मानवाने चुकीच्या पध्दतीने व निकालजीपणे मृदेचा वापर केल्याने मृदेची गुणवत्ता व मृदेची उत्पादकता कमी होते किंवा खालावते. यास मृदा अवनती म्हणतात. अशी मृदा शेतीसाठी उपयोग्य ठरते. मृदा अवनती होण्या मागच्या कारणांचा व परिणामांचा अभ्यास मृदा भूगोलात केला जातो.

6) मृदा व्यवस्थापन:

मृदा ही मौलिक नैसर्गिक साधनसंपत्ती आहे. अविध्यकाळीन वाढत्या लोकसंख्येची अन्नधान्याची मागणी व मृदेची होणारी अवनती लक्षात घेता मृदा व्यवस्थापन करणे ही काढाची गरज आहे. यासाठी जमिनीची योग्य मशागत पध्दत, पिकांत फेरफार करून पिकांना आवश्यक तितके सैद्ध्य, रासायनिक खते व पाणी पुरवठा करून मृदेत सुधारणा करू शकतो. मृदेची सुपिकता व गुणवत्ता वाढवून पुन्हा उत्पादन क्षमता वाढवून जमिनीत सातत्य ठिकठोस यालाच मृदा व्यवस्थापन असे म्हणतात. याव्यतिरिक्त माती परीक्षण, हिशू परीक्षण व मृदा खत यातणी इ. विविध मार्गांनी मृदेचे व्यवस्थापन करता येते. अशा प्रकारे मृदेची संबंधीत वरील सर्व घटकांचा अभ्यास मृदा भूगोलात केला जातो. हे सर्व घटक अभ्यासणे म्हणजेच मृदा भूगोलाची व्याप्ती समजते.

मृदा भूगोल व मृदाशास्त्राचा इतिहास

मृदा भूगोलात भौगोलिक घटकांच्या अनुषंगाने मृदेचा अभ्यास केला जातो तर मृदाशास्त्रात मृदेचा अभ्यास पृथ्वीपृष्ठभागावरील नैसर्गिक साधनसंपत्ती म्हणून अभ्यास केला जातो. दोन्ही विषय एकमेकांशी संबंधित असलेले दिसतात. मृदा शास्त्राचे विषय हे मृदा भूगोलाच्या अभ्यासाचे विषय आहेत मृदाशास्त्राच्या पायावरच मृदा भूगोलाची इमारत उभी आहे. मृदा भूगोल व मृदाशास्त्राच्या अभ्यासात रशियन व अमेरिकेन शास्त्रज्ञांचे मोलाचे योगदान आहे.

मृदा भूगोल व मृदाशास्त्राचा इतिहास पाहताना पुढील टप्प्यांचा आधार घ्यावा लागेल.

1) सन 1880 पूर्वी -

या काळखंडात मृदा भूगोलाचा अभ्यास संशय गतीने होत होता. मृदा हे कसलेही वट्टीचे माध्यम आहे अशी संकल्पना गृहीत घेऊन अभ्यास केला जात होता.

2) सन 1880 ते 1900 -

हा दुसरा व महत्वाचा टप्पा मानला जातो. यामध्ये मृदेच्या मुलभूत संकल्पना, मृदेची रचना, मृदेचे थर मृदा व नैसर्गिक घटक यांच्या एकसंबंध या घटकांचा अभ्यास करण्यात आला.

सन 1898-99 या काळात व्ही. व्ही. डोक्युयॉव्ह या रशियन शास्त्रज्ञाने मृदा सर्वेक्षणाची नविन पध्दत शोधून काढली. व या पध्दतीने रशियातील मृदेचे सर्वेक्षण केले गेले. या काळात मृदा नकाशा तयार करण्यात आला. त्यानुसार पर्वतीय भागातील व मैदानी भागातील व मैदानी भागातील मृदेची रचना व मृदेचे स्वरूप भिन्न असते असे नमुद केले गेले.

1900 साली व्ही. व्ही. डोक्युयॉव्ह यांनी उत्तर गोलार्धातील मृदा विभागाचा अभ्यास करून त्यांचे विश्लेषण सांगितले. आर्क्टिक मृदा, जंगली मृदा, चर्नोझम मृदा, हरेपी व लॅटेराईट मृदा इ. विभाग स्पष्ट केले.

3) सन 1900 ते 1940 -

हा तिसरा टप्पा म्हणून ओळखला जातो. यामध्ये जागतिक मृदा वर्गीकरण, जागतिक मृदा

वितरण, प्रादेशिक मूदा विश्लेषण या घटकांचा अभ्यास केला गेला.

रशियन भूगोल अकादमिक एन.ए. डिमि व बी.ए. केल्पर यांनी मूदा भूगोलातील नविन संकल्पनांचा अभ्यास केला. 1908 मध्ये के.डी. ग्लिन्का या अकादमिकाने मध्य-पूर्व आशिया, पश्चिम सेंट्रेरिया, अमूर नदीचा किनारा या ठिकाणच्या मूदा व वनस्थतीचा अभ्यास केला. 1914 साली के.डी. ग्लिन्का यांनी मूदेच्या निर्मितीचे घटक स्पष्ट केले. यातमध्ये जैविक, हवामान व प्राकृतिक घटकांना महत्व दिले गेले.

1916 साली एम.आय. प्रसोलोवो या शास्त्रज्ञाने युरोप व आशिया खंडातील मैदानी व पर्वतीय प्रदेशातील मूदेची माहिती विळवणी व मूदेच्या वितरणाचा अभ्यास केला.

संयुक्त संस्थानातील मूदाशास्त्रज्ञ सी.एफ.मार्बल यांनी सन 1913 ते 1935 या कालखंडाने संयुक्त संस्थानमधील मूदा सर्वेक्षण विभागाचे प्रमुख म्हणून काम केले. संयुक्त संस्थानमधील विविध भागातील मूदा विभागाचे सर्वेक्षण केले व त्याचे अहवाल सादर केले. तसेच संयुक्त संस्थानमधील पहिली सर्वसाधारण मूदा वर्गीकरण पध्दत विकसित केली.

जे.एफ. प्रेस्कॉट या अकादमिकाने 1916 ते 1924 या काळात इजिप्तमधील कृषी विभागात काम केले या दृष्ट्या मूदेतील नायट्रोजन व फॉस्फोरस या घटकांचा अभ्यास केला व शोधनिबंध प्रकाशित केले.

लेनिनग्राद व मॉस्को विद्यापीठांत 1930 च्या दशकात मूदा भूगोलाचे स्वतंत्र विभाग स्थापन केले गेले.

4) सन 1940 ते 1960

या काळात मूदानिर्मितीचे घटक, मूदेतील घटक खुद्धारित जागतिक मूदेचे वर्गीकरण व मूदा नकारो मॉन्टा अभ्यासावर भर देण्यात आला.

1941 साली एच.जेन्नी या अकादमिकाने 'मूदानिर्मितीचे घटक - संख्याशास्त्रीय प्रणाली' ग्रंथाचे प्रकाशन केले. त्यामध्ये मूदानिर्मितीच्या घटकांचे विश्लेषण संगताना समीकरणाच्या वापर केला $S = f(c, o, r, p, t)$

५) सन १९६० नंतर -

या काळात जागतिक मूद्रा वर्गीकरण संकल्पना प्रारंभिक मूद्रा नमुने मूद्रा आच्छादन व संकल्पना मूद्रा नकाशे या घटकांवर भर देण्यात आला.

१९७१ साली रूझानोव्ह या शास्त्रज्ञाने जागतिक मूद्रेचे विश्लेषण केले व पाच गटात विभागणी केले.

१९८५ व १९९५ या काळात मूद्रेच्या वितरणाचा अभ्यास मोठ्या प्रमाणात केला गेला. यामध्ये जागतिक विविध विभागातील मूद्रेचे वितरण दर्शविण्यात आले.

१९९० नंतर नवीन मूद्रा वर्गीकरणाच्या पद्धती विकसित झाल्या. १९व्या शतकात मूद्रा कुडोलाचा अभ्यास संख्याशास्त्रीय व संगणकाच्या आधारे होऊ लागला. यामध्ये ६१८ व सुंदर संवेदन यासारख्या प्रणालींचा वापर सुरू झाला. सध्या उपग्रह प्रतिमा व नकाशे यांच्या आधारे जागतिक विविध भागांतील मूद्रेचा अभ्यास केला जात आहे.

मृदा भूगोलाचे महत्त्व सांगा ?

भूगोलाच्या अभ्यासात मृदेच्या अभ्यासाला थूप महत्त्व आहे. मृदेचा अनेक गोष्टीशी प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष शिवा संबंध येतो. त्यामुळे मृदा भूगोलाच्या अभ्यासाला एक वेगळेच स्थान आहे मृदा भूगोलाचे महत्त्व खालील मुद्द्यांच्या आधारे स्पष्ट करत येईल.

२) कृषी व्यवसायाच्या दृष्टिने :-

शेती ही भ्रूचरणा, हवामान, मृदा या तीन घटकावर अवलंबून असते. शेतीमध्ये मृदेला विशेष महत्त्व आहे. कारण मृदेवर शेतीचा विकास अवलंबून असतो. मृदेच्या प्रकारावर पिकांचा प्रकार आढळतो. (उदा. कळी मृदा कापसासाठी उपयुक्त, शाळाची मृदा - ऊस व भात उत्पादनासाठी) जमिनीच्या प्रतीकर पिकांचा ह्या व उत्पादन अवलंबून असते. म्हणून मृदा भूगोलाच्या आध्यात्मने पिकांचा प्रकार रचविण्यास आणि शेतीमध्ये किती प्रमाणात गुंतवणूक करावयास हवी याची माहिती मिळते.

३) कृषी उद्योगांच्या दृष्टिने :-

सुपीक जमिनीच्या ठिकाणी शेतीचा विकास होऊन शेतीमालाचे उत्पादन वाढते त्यामुळे त्या प्रदेशात कृषी बाजारपेठा स्थापन होतात. अशाप्रकारे हलक्या कुमी पिकाऊ जमिनीचे प्रदेश मात्र शेतीच्या दृष्टिने मागासेलेले असतात. म्हणून कृषी उद्योग सुरू करताना उद्योजक शेतीच्या दृष्टिने विकसित प्रदेशांचा विचार करता कारण अशा प्रदेशात कृषी माल मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध होते. शिवाय कोणत्या प्रकारच्या पिकांचे अधिक उत्पादन कोणत्या प्रदेशात होते याची कल्पना आल्याने त्या प्रदेशात कृषी उद्योग सुरू केले जातात. उदा :- ऊस क्षेत्रात साखर कारखाने स्थापन होतात.

४) कृषी बाजारपेठांच्या दृष्टिने :-

सुपीक जमिनीच्या ठिकाणी शेतीचा विकास होऊन शेतीमालाचे उत्पादन वाढते त्यामुळे त्या प्रदेशात कृषी बाजारपेठा स्थापन होतात.

उदा :- विदर्भातील कापूस बाजारपेठा, कोल्हापूर - गुरुक बाजारपेठा, सांगली - हळदीची बाजारपेठा त्या भागातील जमिन व त्यानुसार सैद्येच्यात येणाऱ्या पिकांवर आधारित बाजारपेठा विकसित झाल्या आहेत.

५) मालवाहतुकीच्या दृष्टिने :-

सुपीक जमिनीच्या प्रदेशात अन्नधान्ये तसेच कृषीमालांचे उत्पादन होते. कृषीमाल बाजारपेठा पर्यंत पोहचवण्यासाठी

रस्त्यांचा किंवा वाहतुक मार्गाचा विकास केला जातो वा दृष्टिने मृदा भूगोलाचा अभ्यास महत्त्वाचा ठरतो.

५) प्राचीन संस्कृतीच्या अभ्यासाच्या दृष्टिने :-

जगात प्राचीन संस्कृतीचा उगम व विकास सुपीक जमिनीच्या प्रदेशात झाला. उदा:- इजिप्शियन संस्कृती, भारतीय संस्कृती (सिंधू संस्कृती) म्हणून या संस्कृतीच्या अभ्यास करताना मृदा भूगोलाच्या अनुशांगानेच करावा लागतो पुराण वस्तु संशोधनासाठी प्राचीन कला, संस्कृतीच्या अभ्यासासाठी मृदा क्षेत्राचा अभ्यास केला जातो. उत्खनान, मृदेच्या रचनेतून, प्राचीन मूर्चना, हवामान व लोकांचे राहनिमान या विषयी माहिती मिळते.

६) संस्कृतिक दडकांच्या दृष्टिने :-

नैसर्गिक मृदेच्या रचनेवर उपयोगावर माननिर्मित संस्कृतिक दडकांची (स्मारती, मंदिर, प्रकल्प) उभारणी केली जाते या दृष्टिनेही मृदा भूगोलाचा अभ्यास महत्त्वाचा ठरतो.

७) मानवी वसाहतीच्या दृष्टिने :-

अनूक अनकूल हवामान व सुपीक जमिनीच्या / मृदेच्या प्रदेशात मानवी वसाहती आढळतात नद्यांच्या शेजारी सिंधू, नाइल, संस्कृतीचा उगम व विकास हा पणही हवामान व सुपीक मृदा यांच्या अनकूल प्रभावामुळे घडून आला.